

4. Лілія Гриневиц обговорила з Віце-прем'єр-міністром, Міністром освіти Кореї обмін досвідом та студентами для подальшої співпраці. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-10-12-liliya-grinevich-obgovorila-z-vicze-prem%20%99er-ministrom,-ministrom-osviti-koreyi>
5. Міжнародний конкурс молодих піаністів пам'яті Володимира Горовиця. XI Конкурс. Старша група. 2017. URL: <https://www.horowitzv.org/ukr-home/winners/jungroup-2016-ukraine/senior2017ukr.html>
6. Довженко-Центр. «Короткі зустрічі» в Кореї. 2017. 13 червня. URL: <https://dovzhenkocentre.org/korotk-zustr-ch-v-kore>
7. В Університеті іноземних мов Ханкук відбувся показ фільму «Чужа молитва». Посольство України в Республіці Корея: веб-сайт. URL: <https://korea.mfa.gov.ua/news/73064-v-hufs-vidbuvsya-pokaz-filymu-chuzha-molitva>
8. Korea Foundation. Photography Exhibition «KREAtive Perspectives» Opened at KF Gallery and Online. URL: <https://www.kf.or.kr/kfEng/na/ntt/selectDgtdetailView.do?dgtlType=A&mi=2114&dgtlSn=11962&langTy=ENG>
9. NAMI CONCOURS 2019. Winners. Purple Island. URL: http://namiconcours.com/winners/2019/2019_purpleisland.php?flag=6
10. NAMI CONCOURS 2021. Winners. Green Island. URL: https://namiconcours.com/winners/2021/2021_greenisland.php?flag=
11. Korea Foundation. Programs & Apply. 2023 KF Global Arts (Film). URL: <https://apply.kf.or.kr/selectNoticeAndApplicationView.nkf?notiSeq=&anucNo=A1G0000859&pageIndex=1>
12. Chang, J. K. (2014). Tsarist continuities in Soviet nationalities policy: A case of Korean territorial autonomy in the Soviet Far East, 1923–1937. *Eurasia Studies societ of Great Britain & Europe Journal*. Vol. 3 (1). Pp. 1-36.
13. Апостолова Л. «Медіа Група Україна» запустила корейський канал на платформі Oll.tv. *Детектор медіа*. 2017. 8 лютого. URL: <https://detector.media/rinok/article/122956/2017-02-08-media-grupa-ukraina-zapustyla-koreyskyu-kanal-na-platformi-olltv/>

Володимир ОКАРИНСЬКИЙ

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
volodokar@gmail.com*

ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ І ПОЧАТКИ БОГЕМНОГО СТИЛЮ ЖИТТЯ В ПІДАВСТРІЙСЬКОМУ ТЕРНОПОЛІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ «ДОВГОГО» ХІХ СТОЛІТТЯ (ЦІННІСНИЙ ВИМІР)

Богема (фр. *bohème*), або богемність є безумовним феноменом модерної доби, корені якого криються в Середньовіччі, якщо не в

Античності. Однак саме в Новий час вона набула нашого розуміння. Це не лише група мистців, письменників, журналістів, музикантів і акторів, а насамперед їхній стиль життя, альтернативний до соціуму, його норм і очікувань. Анрі Мюрже, від котрого слово стало загальноживаним у середині XIX ст. окреслив богему як етап у житті ще не визнаного мистця: «Богема – це мистецька сцена життя, передмова академії, міської лікарні чи моргу». Неконвенційність способу життя богеми ріднить їх з пізнішими субкультурами і не витворилася б на поч. XIX ст. якби не Романтизм. Останній був контркультурою свого часу, і конткультурники пізніших часів за стилем життя скидаються на богему. Найяскравіші риси богеми це: антифілістерська налаштованість, соціальні погляди, спрямовані проти вершків суспільства, симпатія до революційних рухів (змовників спершу називали богемою), вільне кохання, простий спосіб життя і навіть добровільна вбогість.

Які чинники сприяли появі богеми в провінційному місті піддавстрійської Галичини спробуємо накреслити нижче, на прикладі Тарнополя.

З приходом на терени західної частини Поділля австрійської влади і прилучення регіону до коронного краю королівства Галичини і Володимирії (1772 р.) змінився й статус прикордонного міста колишньої Речі Посполитої Тарнополя. Місто невдовзі стало центром округу, або циркула (1783), і це вочевидь піднесло його статус (від 1854 р. місто ще й центр повіту). Услід за цим, Тарнополь став також осередком окружного суду і староства. Такі зміни приваблювали до міста інтелігентів (спершу, австрійських урядників).

Невдовзі також місто стало також освітнім центром регіону. Після єврейських ініціатив заснувати напівсвітську школу, у 1820 році в місті утворено й першу гімназію під опікою отців єзуїтів, що перебралися сюди з Полоцької академії в Білорусі. Від 1849 року на основі гімназії єзуїтів утворено державну (цісарсько-королівську) гімназію.

Іншою передумовою, що дісталася у спадок містові від власників і протегованих ними мистців, був протобогемний стиль, який на практиці виявлявся у аристократичній розгульності, зацікавленням містичними течіями (масонство, алхімія). Парадоксально, що зять власника міста, архітектор і провідний польський масон, граф Август Фридерик Мошинський (1731–1786) поєднував у собі всі ці риси. Саме він проектував домініканський костюл святих Домініка, Вінсента Феррера, Яцка Одровонжа (споруджений у 1770-х роках). Показово, що при спорудженні і оздобленні святині працювали зокрема різьбярі кола учнів

Йогана Георгія Пінзеля Іван/Ян Оброцький (Оборський) і Франциск Оленський (Олендський). Розписи храму здійснювали живописці, члени львівського малярського цеху Станіслав Строїнський і Юзеф Хойницький.

Ще один чинник місто успадкувало від своїх власників другої половини XVIII ст. графів Потоцьких – сприяння єврейській громаді, що суттєво збільшило її чисельність. На початок XIX ст., у 10–40-х роках, Тарнополь став центром єврейського Просвітництва – Гаскалі, завдяки насамперед уродженцеві міста Йозефові Перлю (1773–1839). Цей інтелектуальний рух, що виник ще у XVIII ст. був водночас просвітницьким, загальнокультурним, літературним і громадянським. Прибічники Гаскалі, звані маскілім, обстоювали поліпшення становища єврейського народу, виступаючи проти його культурно-релігійної відокремленості й за світську європейську освіту та більш продуктивні форми праці в економічному житті. Окремі автори характеризують рух Гаскалі як «культурну революцію» і по суті як контркультуру, спрямовану на те, щоб змінити деякі тогочасні рабинські культурні рамки, інститути та практики в юдаїзмі [9]. Так чи інак, діяльність середовища Й. Перля, і особливо його сатиричні літературні твори, можна вважати радикальним проявом Гаскалі, що були контркультурою щодо ортодоксального юдаїзму, так і щодо хасидизму. Це стосується першого єврейського роману Перля «Відкривач таємниць» (*Megalleh Temirin*, 1819) і два романи-продовження з тотальною критикою відсталості єврейської громади і її соціальних вад. Перша школа, друкарня, періодичне видання, а також світський стиль одягу, твори івритом (також їдишем і німецькою) і вжиток цієї майже мертвої мови в світському житті – так громадська активність поєднувалася з особистим нонконформізмом Перля. Сама ж Гаскала, в т.ч. Перля, була на практиці й романтичним рухом. Як романтики скеровували свій патос проти філістерів, так і маскілім – проти заскорузливих ортодоксів, а зняряддя була сатира [6].

Романтизм як широкий рух, був водночас і літературно-мистецькою течією і бунтом молоді, прихильників такої естетики «ентузіастів». Парадоксально, що закрита система гімназії єзуїтів, де було багато (дрібно)шляхетської молоді стала таким середовищем. Яскравим типом романтика був вихованець закладу і майбутній революціонер, політик-реформатор, посол до парламенту, благодійник і письменник-мораліст Іван Федорович (1811–1870). Атмосфера закладу радше впливала на нього «від протилежного». Як відзначив біограф Федоровича Іван Франко: «Скінчивши елементарні школи, вступив Іван Федорович в році 1824 для побирання наук гімназійних до колегії єзуїтської в Тернополі. Що з тої

школи небагато він виніс духового набутку, се розуміється само собою. <...> Єзуїтська система навчання, полягаючи переважно на «кованні» (бездушнім і механічним виучуванні напам'ять) тисячних, ні на що не потрібних дрібниць, перевага мертвої латині над всякими другими предметами, цілковита недостача в програмі наук природничих, – а ще до того єзуїтська нетолеранція до всяких дитячих вибриків, до всякого живого руху і природного розвою серця й голови, єзуїтська система шпіонування вихованців поза мурами школи, – все те, в сполученні з тодішньою державною системою, немов навмисно складалося на то, щоб убити в кождім ученику всякі природні спосібності і зробити його мертвою і бездушною машиною на образ і подобіє тих заскорузлих бюрократичних машин, котрі в своїх руках держали тоді долю Австрії, ба й цілої Європи». Але, за І. Франком, «мертві та сумні часи не були зовсім пустою і безплідною нивою на полі історії». Насіння, кинуте в ґрунт наприкінці XVIII і початку XIX століття, зійшло і знеацька дало буйні плоди. По всій Європі виявлялося глухе невдоволення, а в літературі все помітнішими ставали голоси представників цього «болю над горем цілого світу» (Weltschmerz), голоси Байрона, Мюссе, Гайне. Нова романтична школа прийнялась і в польській літературі, ставши крім літературної ще й революційною, коли крім художніх творів поширювалися у переписах й політичні твори (зокрема Г. Коллонтая). В тернопільській квартирі І. Федоровича «частенько сходилися його молоді товариші: там переписувано найновіші твори польської і німецької літератури та виучувано їх напам'ять, там швидко минали їм години в гарячих патріотичних розмовах. Іван Федорович, хоч завжди почував себе русином зроду, однако ж, не знаючи руської історії, мусив дати півратися польському патріотизмові, уважаючи інтереси Польщі за невідривні від інтересів Русі. Звісна річ, такий гімназійний, напівдїтський рух не міг мати достаточної ясності щодо провідних ідей і цілей, не міг опиратися на цільним, наукою проясненім світогляді; се був радше молодечий ентузіазм до всього, що високе, чесне, ідеальне. Що в таких хвилях не раз чоловік приймає й шумне слово за діло, і блискучу фразу за реальну річ, – се знає кождий, хто й сам був молодим і ентузіазмувавсь, і помилявся» [4, с. 25–27].

Так романтичність завела Івана Федоровича в Листопадове антиросійське повстання 1830–1831 років. Згодом він взяв участь у конспіративному русі, за що в 1846 році був ув'язнений. Отже, романтична молодь з Тарнополя не лише переймалася літературою і мистецтвом, а й

поєднувала їх із визвольним рухом, що впливало із загального культу вольності.

Суто літературно-народознавчий напрямок романтиків також зачепив тодішній Тарнополь. Так, Григорій Ількевич із Покуття (1803–1841) в пошуках фольклору замандрував в околиці Тарнополя вочевидь ще у 1820-х роках. Місцевий матеріал ввійшов у його збірник «Галицькі приповідки і загадки» (1841, видано заходами братів Головацьких). Також фольклорний матеріал з тогочасного Тернополя можна знайти в Жетоти Паулі, наприклад у пісні «Вербованець» [10, с. 156]. Мабуть піонером таких фольклористичних мандрів був на той час ще не проросійський Яків Головацький: «Вирішено було, що треба йти між народом, досліджувати на місці, зібрати з його власних вуст пісні, яких народ зберігає в пам'яті тисячі, записувати його прислів'я та приказки, його повісті та перекази, — словом, нам, філософам, треба йти в народ і вчитися в нього його мудрості». Його мандрівка, охопивши Бойківщину, Покуття і Закарпаття, дійшла й до Бучача, Микулинців і Тернополя [2, с. 257].

Отже Тарнополь зачіпали своєю діяльністю й слов'янолюбні польські і українські романтики з їхнім зацікавленням народною культурою і фольклористичними пошуками. Вочевидь до цього ряду слід залічити й Вацлава з Олеська (Залеського), Оскара Кольберга та ін., зокрема й навіть засновника пішого фольклорного ходіння Зоряна Доленгу-Ходаковського (Адама Чарнецького). Показово, що в фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею на початку 1970-х років віднайдено рукописну збірку Ходаковського. Короткий час у закладі єзуїтів Тарнополя навчався майбутній польський поет і вчений-географ Вінцентій Поль, який увів в літературу слово «креси». Певні риси романтичного стилю споріднювали adeptів Романтизму з Тарнополя як з романтиками інших народів, так і з богемою.

Іншим джерелом, що живило богемність, було розгульне ярмаркове життя Тарнополя, що сягнуло свого апогею з розквітом кінного ярмарку святої Анни (починався 26 липня). Під час ярмарку у замковій залі відбувалися аматорські концерти і благодійні бали. На ринковій площі перед натовпом змагалися бігуни, а цирк давав дві, а іноді й три вистави на день. Як показав історик Галичини С. Шнюр-Пепловський перші в Галичині кінні перегони, з визначенням переможців, відбувалися в Тарнополі від 1836 р. зусиллями знавця коней Кароля Коритовського і далі щороку їх влаштовував магістрат, аж до 1843 року, коли такі перегони організовано у Львові [11, с.162–164].

Можливо невдача Листопадового повстання 1830–31 рр. і спричинені ним апатичні настрої, в умовах ярмаркового життя набувало рис розгульної *балагульщини*. Це був загалом аполітичний, але нонконформістський антиобивательський рух шляхетської молоді. Течія балагулів (з єврейської: візник) виникла у 1830–1840-х роках на ґрунті Романтизму та українофільської традиції у польській літературі серед шляхти Волині та Поділля. Звідти мода на балагулів прийшла в галицькі міста, зокрема у галицько-подільський Тарнополь.

Мовою балагульського протесту проти аристократизму, лицемірства і пристосуванства була руська (українська) народна – її вони протиставляли естетиці шляхетських салонів. Балагули вдягались у модифікований руський народний одяг, курили люльки на коротких цибухах, найбільше часу збавляли на кінських ярмарках з романами і євреями, пили в шинках запанібрата з селянами, полювали і змагалися на бричках. Кожен балагула мав невеличку легку карету-*натичанку*, запряжену четвіркою коней різної масті, якою сам і керував.

Про балагулів майже певно в тернопільській локації згадував знаменитий польський поет української школи і революціонер-повстанець Северин Гоцинський. Його фейлетон опубліковано 1845 р. в еміграційному сатиричному журналі, хоч написано ще 1837 р. Згідно з текстом, балагули збиралися під час ярмарку в єврейському заїзді. Ось їх колоритний візуальний образ: «Кожен одягнений до коня: шкіряні штани, через спину нагайка, червона шапка набакир <...> Постаті стрункі, плечисті, хоч стіни ламати, як таранами; лиця як фляги з червоним вином, на очах племінь пуншу, а голови і серця як бочки <...> всі галасували, вилися один перед іншого, ледве що не догори ногами ходили» [7].

Балагульство було не лише формою повсякденного нонконформізму в дусі народної сміхової культури. На ярмарках балагули влаштовували свої перформанси і гепенінги (у формі театралізованих бешкетів і розіграшів), і навіть вуличні вистави. Балагули були творцями і виконавцями пісень, найчастіше під торбан, а їхнім культовим автором і «королем» уважався Антін Шашкевич, що водночас був сполучною ланкою з козакофілами 1820-х років. Його пісні з піснями Тимка Падури, вочевидь поширювалися в Галичину й через Тарнополь.

Воно стало виявом популярного зацікавлення народною селянською культурою, піснями, гумором, одягом. Ця мода на українську народну стилістику поширилася серед молоді як руського, так і польського походження.

Та чи не найдавнішою протобогемою, що дотривала до ХХ ст., були лірники, або старці («діди») – мандрівні співці-музиканти, що під час храмових свят співали псалми та інші повчальні твори. До таких належав у ХVІІІ ст. – на початку ХІХ ст. лірник з-під Тернополя Янко (Юрко) Чубатий. Видатний вчений-літературознавець, фольклорист Кирило Студинський писав, що коли Янко Чубатий співав «Сирітку» (перед 1804 р.), навіть на лицах старих дідуганів блищали сльози. У своїй студії з історії лірництва Студинський згадує почуті в Тернополі під час «відпусту» псалми про сирітку, жовніра, панщину, муки святої Катерини та інших божих угодників [3, с. 15–16].

В околицях Тернополя К. Студинський записав словник їхньої «лебійської» мови у 1886 р. Інтерв'юєр П. Білецький описує об'єднання лірників як закриту таємну організацію дідів (лірників), що мала свої статут, зібрання, обряди і таємну мову (арго). В околицях Тернополя Залізцях (за 3 милі від Тернополя – бл. 30 км) і Лозовій існували лірницькі школи, де дід «лікорник» навчав учня протягом п'яти років [1].

Генезу театральної богемии слід пов'язувати з початками в місті театального життя. Як вдалося з'ясувати, перший театр у Тернополі заснували все ті ж єзуїти, котрі відкрили в гімназію 1820 році. Його започаткував о. Жан Ояр (Jean Oeillard, 1764–1843) у 1821 р. при школі-інтернаті (конвікті) від самого початку його існування. Театр давав вистави спершу французькою, а згодом німецькою і польською мовами. Сам Ояр був директором і керівником театру до 1832 р., а після нього – Жан Мене (1832–1838). Найчастіше ставили польські і німецькі комедії та трагедії, бавлячи високих гостей Тернополя, коли ті відвідували місто [8, с. 8].

Під час Весни народів, у 1848–49 році, і мабуть пізніше, в Тернополі існував український аматорський театр, репертуар котрого становили переробки, що їх Іван Озаркевич зробив з творів І. Котляревського та ін. [5, с. 26, 190, 233].

Вище накреслено передумови і перші прояви богемности в окружному місті королівства Галіції і Лодомерії, а повноцінна театральна, музична і літературна «циганерія» вкорінилася в Тернополі/Тернополі вже наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Локальний і мікрорівень важливий для розуміння цього соціокультурного феномена як важливої частки модерного міста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Викторинъ Кость. Дѣдовска (жебрацка) мова // Зоря, ч. 13-14, Львів: 1886. С. 237–239.

2. Головацкий Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. К., 1965, с. 229–285.
3. Студинський К. Лірники: Студия. Львів, 1894. 56 с.
4. Франко І. Життя Івана Федоровича та його часи // Зібрання творів у 50-и томах. К., 1985 р., т. 46, ч. 1, с. 7–298.
5. Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлина. Л., 2014.
6. Юрчак М. Йозеф Перль: єврейський Руссо з Тарнополя, URL: https://www.academia.edu/24316937/Йозеф_Перль_єврейський_Руссо_з_Тарнополя
7. Goszczynski Seweryn. Bałagudy // Album Pszonki. Paryz, 1845, s. 67–85.
8. Konwikt szlachecki w Tarnopolu 1856–1886. Słownik wychowanków, Uniwersytet Ignatianum w Krakowie, 2016.
9. Moshe Pelli (2010). Haskalah and Beyond: The Reception of the Hebrew Enlightenment and the Emergence of Haskalah Judaism.
10. Pieśni ludu ruskiego w Galicyi / Zebrał Żegota Pauli. T. I. Lwów: Nakł. Kajetana Jabłońskiego, 1839.
11. Schnür-Pepłowski S. Obrazy z przeszłości Galicyi i Krakowa (1772 –1858). Cz. 1. Lwów i Lwowianie. Lwów, 1896.

Василь ЧИЖОВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v.chizhov@impelukraine.com.ua*

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1939–1941 РОКАХ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Починаючи з 1939 року, коли радянський режим окупував територію Галичини, Українська Греко-Католицька Церква переживала період переслідувань та виживання в умовах атеїстичної системи. Протягом цього часу було багато випадків вірності та героїзму з боку духовенства та вірних. Під час першої радянської окупації у 1939-1941 роках, хоча легальне існування УГКЦ не було відкрито заборонене, продовжувалися випадки дискримінації, такі як націоналізація церковного майна і вороже ставлення до духовенства та монашества. Це змусило греко-католицьких священиків пристосуватися до нових умов для продовження богослужінь в надзвичайних обставинах, які тривали до легалізації УГКЦ. Для забезпечення проведення богослужінь у відсутності звичних умов для храму, було необхідно мати документ, який регулював би спосіб